

Received: 2025/08/13
Accepted: 2025/10/26
Published: 2026/05/22

Hidden Identities, Manifest Narratives: Analyzing the Representation of Ethnicity in the Documentary *Colorful Island* through Stuart Hall's Approach

Seyyede Zeynab Afzali, PhD Student in Art Research, Faculty of Art, Islamic Azad University, Tehran Central Branch, Tehran, Iran.

Pejman Dadkhah, Assistant Professor, Department of Photography, Faculty of Art, Iqbal Lahori Institute of Higher Education, Mashhad, Iran (Corresponding Author).

Abstract

This study aims to provide a detailed analysis of the representation of ethnic identity and indigenous culture in the documentary *The Colorful Island* (2014) directed by Khosrow Sinai. The documentary portrays the life of environmental artist Ahmad Nadalian on Hormuz Island and, through the active participation of local residents, seeks to represent the island's cultural and social identity using diverse visual elements, local language, physical spaces, and contemporary art. The theoretical framework of the study is based on Stuart Hall's theory of representation, which views identity as a fluid, multilayered process influenced by social and cultural discourses. The research method involves qualitative content analysis with an interpretive and critical approach, applying this theory to examine the discursive structures in the documentary in depth. The main research question explores how *The Colorful Island* represents the ethnic identity and indigenous culture of Hormuz Island and what this representation signifies within the field of cultural studies. The findings indicate that the documentary critically engages with the process of recognizing and reconstructing local identity, highlighting the crucial role of voices, narratives, and lived experiences in generating meaning in documentary cinema. Furthermore, art and media can serve as effective tools for preserving, reconstructing, and sustaining local and ethnic identities, contributing to cultural coexistence and identity diversity in multicultural societies. This study emphasizes the role of documentary media and underscores the importance of a sensitive, responsible, and precise approach to identity in visual media.

Keywords: Identity, Ethnicity, *The Colorful Island* documentary, Visual narrative, Representation

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۴/۰۵/۲۲

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۴/۰۸/۰۴

تاریخ چاپ مقاله: ۱۴۰۵/۰۳/۰۱

سیده‌زینب افضل^۱، پژمان دادخواه^۲

هویت‌های پنهان، روایت‌های آشکار: واکاوی بازنمایی قومیت در مستند «جزیره‌ی رنگین» با رویکرد استوارت هال

چکیده

این پژوهش با هدف تحلیل دقیق بازنمایی هویت قومی و فرهنگ بومی در مستند «جزیره‌ی رنگین» (۱۳۹۳) به کارگردانی خسرو سینایی انجام شده است. این مستند زندگی هنرمند محیطی احمد نادعلیان را در بستر جزیره‌ی هرمز به تصویر می‌کشد و با مشارکت فعال بومیان منطقه، تلاش دارد هویت فرهنگی و اجتماعی این جزیره را از طریق عناصر بصری متنوع، زبان محلی، فضای فیزیکی و هنر معاصر به نمایش بگذارد. چارچوب نظری پژوهش مبتنی بر نظریه‌ی بازنمایی استوارت هال است که هویت را فرآیندی سیال، چندلایه و متأثر از گفتمان‌های اجتماعی و فرهنگی می‌داند. روش تحقیق تحلیل محتوای کیفی با رویکرد تفسیری و انتقادی است که با استفاده از این نظریه، ساختارهای گفتمانی موجود در مستند را به صورت عمیق و نقادانه بررسی می‌کند. پرسش اصلی پژوهش این است که چگونه مستند «جزیره‌ی رنگین» در قالب ساختارهای گفتمانی خود، هویت قومی و فرهنگ بومی جزیره‌ی هرمز را بازنمایی می‌کند و این بازنمایی چه معنایی در چارچوب مطالعات فرهنگی دارد؟ یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که مستند با نگاهی انتقادی به فرآیند بازشناسی و بازآفرینی هویت بومی می‌پردازد و نقش کلیدی صداها، روایت‌ها و تجربه زیسته محلی را در تولید معنا در سینمای مستند برجسته می‌سازد. همچنین هنر و رسانه می‌توانند به عنوان ابزارهای مؤثر و کارآمد در حفظ، بازسازی و تداوم هویت‌های محلی و قومی عمل کرده و در جوامع چندفرهنگی، به تقویت همزیستی فرهنگی و تنوع هویتی کمک کنند. این مطالعه با برجسته‌سازی نقش رسانه‌های مستند، ضرورت برخورد حساس، مسئولانه و دقیق با موضوع هویت در رسانه‌های تصویری را تأکید می‌کند.

واژگان کلیدی: هویت، قومیت، مستند جزیره‌ی رنگین، روایت تصویری، بازنمایی

^۱ دانشجوی دکتری پژوهش هنر، دانشکده هنر، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، تهران، ایران.

^۲ استادیار گروه عکاسی، دانشکده هنر، موسسه آموزش عالی اقبال لاهوری، مشهد، ایران (نویسنده مسئول)

مقدمه

در جهان معاصر، رسانه‌های تصویری به ویژه مستندهای فرهنگی، نقشی اساسی در شکل‌دهی به درک عمومی از هویت‌ها، فرهنگ‌ها و قومیت‌ها ایفا می‌کنند. «رسانه‌ها، در یک سپهر عمومی فعالیت دارند و بر تعداد بیشتری از افراد تأثیر می‌گذارد، بنابراین باید رسانه‌ها را سازنده‌ی محیط نمادینی دانست که تأثیر عمده‌ی آن‌ها، شکل‌گیری تصویر ذهنی مخاطبان از دنیای اطراف باشد» (زارعی و فهیمی فر، ۱۴۰۲: ۴). این رسانه‌ها بازتاب‌دهنده‌ی واقعیت‌های اجتماعی و فرهنگی نیستند، بلکه در فرآیندهای پیچیده‌ی تولید، بازتعریف و بازسازی هویت‌ها نیز نقشی فعال و شکل‌دهنده دارند. مستندها قادرند مفاهیمی همچون هویت، تنوع فرهنگی و تعاملات قومی را در قالب تصاویر و روایت‌های بصری بازنمایی کرده و از این طریق، نگرش‌ها و برداشت‌های عمومی نسبت به هویت‌های بومی و قومی را تحت تأثیر قرار دهند. «هر مکان هویت مشخص و ویژه‌ی خود را دارا است و بهترین کاری که از عهده‌ی انسان برمی‌آید درک این هویت و پاسداشت از آن در روندی پایان‌ناپذیر است» (کدخداحمدی و همکاران، ۱۴۰۲: ۵۶). مستند «جزیره‌ی رنگین» ساخته‌ی خسرو سینایی، یکی از نمونه‌های شاخص در بازنمایی هویت بومی جزیره‌ی هرمز است. این مستند با بهره‌گیری از زبان، تصاویر، موقعیت جغرافیایی و تعاملات اجتماعی، هویت فرهنگی این جزیره را به گونه‌ای چندلایه، سیال و پیچیده ترسیم می‌کند. افزون بر این، مستند به تعامل میان فرهنگ بومی و هنر معاصر نیز می‌پردازد و بازتاب این تأثیر متقابل را در بستر رسانه‌ای بررسی می‌کند. در این مستند، جزیره‌ی هرمز نه فقط به عنوان یک مکان جغرافیایی، بلکه همچون فضایی فرهنگی و هنری به تصویر کشیده می‌شود؛ فضایی که هویت آن از دل مردم، روابط اجتماعی و بوم‌زیستی منطقه شکل می‌گیرد. «عمل رسانه‌ها بازنمایی امور پنهان و نهفته یا باورها، ایدئولوژی و گفتمان‌هاست» (محمدی و نژادسالاری، ۱۴۰۳: ۷). در همین راستا، تحلیل این مستند در چارچوب نظریه‌ی هویت سیال و متکثر استوارت هال، امکان فهمی عمیق‌تر از نحوه‌ی بازنمایی هویت‌های قومی و فرهنگی در رسانه‌های تصویری را فراهم می‌آورد. استوارت هال معتقد است، «اشکال رسانه‌ای بازنمایی واقعیت، شکلی خاص از بازنمایی جهان هستند که مبتنی بر منطق زبانی شکل می‌گیرند» (راوودراد و حاصلی، ۱۴۰۳: ۲۵۶). مطابق با این نظریه، هویت امری ایستا و ثابت نیست، بلکه همواره در حال دگرگونی و بازتعریف است، و رسانه‌ها در بازنمایی این پویایی نقشی کلیدی ایفا می‌کنند. «سوژه و هویت یکی از مواردی است که هال به آن نگاه ویژه‌ای می‌کند؛ همچنین بازنمایی را در ارتباط پیوسته با هویت می‌داند» (اشعری و شاه‌حسینی، ۱۴۰۲: ۸۴). از این منظر، «جزیره‌ی رنگین» می‌کوشد تا ابعاد مختلف هویت بومی جزیره‌ی هرمز را از رهگذر فرهنگ، هنر، آداب و رسوم، و روایت‌های مردمی به تصویر کشد. در پرسش اصلی پژوهش حاضر آن است که مستند «جزیره‌ی رنگین» چگونه هویت قومی و فرهنگ بومی جزیره‌ی هرمز را بازنمایی می‌کند و این بازنمایی چگونه از منظر نظریه‌ی هویت سیال استوارت هال در چارچوب مطالعات فرهنگی قابل تحلیل است؟ طرح این پرسش از آن رو اهمیت دارد که مستندهای فرهنگی می‌توانند نقش مؤثری در بازتعریف یا تثبیت مفاهیم هویتی ایفا کرده و در شکل‌گیری ذهنیت جمعی نسبت به فرهنگ‌های بومی تأثیرگذار باشند. بنابراین، پژوهش حاضر با تمرکز بر نحوه‌ی بازتاب هویت‌های قومی و فرهنگ بومی در رسانه‌های تصویری، به ویژه در مستندها، در پی آن است تا با تحلیل نمونه‌ی موردی «جزیره‌ی رنگین»، دریافتی نوین از فرآیندهای بازنمایی فرهنگی ارائه دهد. هدف نهایی آن است که نشان دهد چگونه مستندهای فرهنگی می‌توانند در روند بازشناسی، بازسازی و تقویت هویت‌های بومی و قومی، به ویژه در بستر جهانی شدن و تحولات رسانه‌ای معاصر، نقش مؤثری ایفا کنند.

پیشینه‌ی پژوهش

در سال‌های اخیر، پژوهش‌های متعددی درباره فرهنگ بومی و هویت در جوامع محلی ایران انجام شده

است که بیشتر بر تحلیل مؤلفه‌های فرهنگی در حوزه‌هایی چون معماری، هنرهای نمایشی و گردشگری تمرکز داشته‌اند. با وجود نقش روزافزون رسانه‌ها، به‌ویژه مستندهای فرهنگی، در بازنمایی هویت‌های قومی و محلی، مطالعات اندکی به این حوزه اختصاص یافته است. ملکی (۱۴۰۱) در رساله‌ی دکتری خود تحت عنوان «ظرفیت‌های نوپدید هنری در توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جوامع محلی (مطالعه موردی: جزیره‌ی هرمز)»، نشان داده است که فعالیت‌های هنرمندان بومی و هنرهای اجتماعی نقشی مؤثر در توسعه فرهنگی و اجتماعی جزیره‌ی هرمز ایفا کرده‌اند. درزمینه‌ی هویت بومی، پژوهش پورطرق و همکاران (۱۴۰۲) با عنوان «بررسی کیفی هویت زنان شهر بندرعباس بر مبنای مصرف و فرهنگ بومی»، به این نتیجه رسیده‌اند که هویت بومی در بستر چندفرهنگی، از طریق مصرف آیینی، فضایی و زبانی عناصر فرهنگی بازتولید می‌شود. مرادی البرزی (۱۴۰۱) نیز در پایان‌نامه‌ی خود با عنوان «واکاوی بازتاب آیین‌های بومی در هنر نمایش هرمزگان از منظر مطالعات فرهنگ عامه»، با رویکرد توصیفی-تحلیلی، نشان داده است که نمایش‌های آیینی هرمزگان بازتابی از هویت فرهنگی و زیست‌بوم محلی‌اند که ریشه در آیین‌ها، باورها و روایت‌های مردم منطقه دارند. در حوزه‌ی رویکردهای نوین در تحلیل بازنمایی‌های فرهنگی، آرزومندلیالکل و قاسم‌زاده (۱۴۰۱) در پژوهشی تحت عنوان «تاریخ ذهنیت‌ها یا نگرش عامه، روشی نو در مطالعات فرهنگی»، بر اهمیت تحلیل ذهنیت عمومی در بازنمایی‌های فرهنگی تأکید کرده‌اند که می‌تواند به تحلیل قومیت در مستندهای فرهنگی کمک کند. از سوی دیگر، فاضلی و مرادی (۱۳۹۹) نیز در پژوهشی با عنوان «مطالعه تاریخ‌مند و دیالکتیکی سیر پیدایش مطالعات فرهنگی بیرنگامی»، نقش استوارت هال را در شکل‌گیری رویکرد نوین تحلیل فرهنگ و بازنمایی‌های قومیتی در رسانه‌ها بررسی کرده‌اند. پژوهش‌های دیگری نیز به تأثیرات فرهنگ بومی بر آثار هنری معاصر پرداخته‌اند. حسین‌پور (۱۳۹۶) در پایان‌نامه‌ی خود با عنوان «نقش فرهنگ بومی منطقه جنوب در بن‌مایه‌های آثار نمایشی جمشید خانیان» نشان داده است که آثار جمشید خانیان با وجود تنوع زبانی، ریشه در فرهنگ بومی جنوب ایران دارند و در بازنمایی هویت فرهنگی این منطقه نقش مهمی ایفا می‌کنند. در این میان، کرم‌اللهی و دهقانی (۱۳۹۳) در پژوهشی تحت عنوان «روش‌شناسی بنیادین نظریه فرهنگی استوارت هال با رویکرد انتقادی»، به بررسی مبانی نظری و اندیشه‌های استوارت هال پرداخته‌اند و بر کاربرد این اندیشه‌ها در تحلیل بازنمایی‌های فرهنگی تأکید کرده‌اند. با نگاهی به پیشینه‌ی موجود، می‌توان دریافت که اگرچه پژوهش‌هایی درباره هویت و فرهنگ بومی در حوزه‌های متنوع صورت گرفته است، اما تحلیل بازنمایی هویت‌های قومی در رسانه‌های تصویری، به‌ویژه مستندهای فرهنگی، همچنان کمتر مورد توجه قرار گرفته است. پژوهش حاضر در پی پر کردن این خلأ، با تمرکز بر مستند «جزیره‌ی رنگین» به عنوان بازتابی از تنوع فرهنگی و لایه‌های پنهان هویت بومی، می‌کوشد از خلال تحلیل روایت‌های آشکار تصویری، سازوکار بازنمایی این هویت‌ها در رسانه را بررسی کند و تأثیر آن را بر درک فرهنگی جامعه تحلیل کند.

روش تحقیق

روش پژوهش، توصیفی-تحلیلی با رویکرد کیفی و مبتنی بر تحلیل محتوای تفسیری است؛ رویکردی هم‌راستا با مطالعات نظری علوم انسانی و فرهنگی، با هدف گسترش دانش درزمینه‌ی بازنمایی هویت قومی و فرهنگ بومی در رسانه‌های تصویری. «یکی از روش‌های پژوهش کیفی برای درک پدیده‌های فرهنگی و معنای کنش‌های فرهنگی، رویکرد قوم‌نگارانه است» (Khairani, 2023: 88). در این پژوهش، داده‌ها به صورت کیفی و از طریق تحلیل محتوای مستند «جزیره‌ی رنگین» گردآوری شده‌اند. فرآیند تحلیل شامل رمزگذاری مفاهیم، شناسایی عناصر بازنمایی فرهنگی و بررسی شیوه‌های معنابخشی رسانه‌ای است. ابزار گردآوری اطلاعات شامل مشاهده مکرر اثر، یادداشت برداری تحلیلی و بهره‌گیری از منابع کتابخانه‌ای و متون نظری است.

پژوهش با تکیه بر رهیافت‌های نظری انتقادی و تحلیل گفتمان، می‌کوشد لایه‌های پنهان معنا و بازنمایی هویت را در مستند شناسایی و تفسیر کند.

چارچوب نظری

تحلیل بازنمایی هویت قومی و فرهنگ بومی در رسانه‌های تصویری، به‌ویژه مستندهای فرهنگی، نیازمند بهره‌گیری از نظریه‌هایی است که هویت را امری انعطاف‌پذیر و متأثر از ساختارهای گفتمانی در نظر می‌گیرند. «در مطالعات فرهنگی به معنای فوکویی، بازنمایی به‌عنوان یک تشکیل گفتمانی شناخته می‌شود» (Hall, 2010: 52). در این راستا، نظریه‌ی بازنمایی استوارت هال، از رویکردهای بنیادین این حوزه، چارچوب نظری این پژوهش را شکل می‌دهد. «نظریه بازنمایی ارتباط نزدیکی با فرهنگ دارد؛ زیرا هال بر این باور بود که فرهنگ از طریق زبان معنا را به اشتراک می‌گذارد، درحالی‌که زبان رسانه‌ای برجسته است که می‌تواند معنا را روشن سازد» (Hall, 1997: 25). بنابراین، هویت‌های قومی نیز در پیوند با گفتمان و قدرت، به‌صورت سیال شکل می‌گیرند. هال در مقاله‌ی «هویت فرهنگی و دیاسپورا» (1990) تأکید می‌کند که: «هویت فرآیندی سیال و پویا است که در تعامل با تفاوت‌ها و در بستر گفتمان‌ها و بازنمایی‌های فرهنگی و رسانه‌ای شکل می‌گیرد و به‌طور مستمر بازتعریف می‌شود» (Hall, 1990). از این رو، هویت فرهنگی از طریق بازنمایی‌های رسانه‌ای، مدام بازتعریف می‌شود. «هال از واژه‌ی بازنمایی برای توصیف شیوه‌های پیچیده‌ای استفاده می‌کند که در آن رسانه‌های جمعی نه تنها تصاویر را ارایه می‌دهند، بلکه در بازنمایی مجدد این تصاویر که معانی چندگانه دارند، به‌ویژه در زمینه‌ی معانی مرتبط با نژاد و قومیت، نقش را ایفا می‌کنند» (Campbell, 2017: 12). نظریه‌ی بازنمایی هال به‌ویژه در تحلیل مستند «جزیره‌ی رنگین» کاربردی است، جایی که هویت قومی و فرهنگ بومی جزیره‌ی هرمز از طریق روایت‌های مردمی و هنر معاصر، به‌جای کلیشه‌های رایج، بازنمایی می‌شود این مستند می‌کوشد با برجسته‌سازی مؤلفه‌های فرهنگ بومی، به بازشناسی هویت محلی و تقویت هویت‌های قومی در بستر معاصر یاری رساند.

۱. هویت

هویت مفهومی چندبعدی است که پیوند فرد را با تاریخ، فرهنگ و جامعه‌اش نشان می‌دهد؛ «هویت در بردارنده و معرف کیستی هر فرد در بستر زمانی- مکانی، یعنی تاریخ، فرهنگ و جامعه است که جایگاه تاریخی، فرهنگی و اجتماعی اعضای جامعه را تعیین می‌نماید و فرد از طریق فرآیند هویت‌یابی به یک تاریخ، فرهنگ و اجتماع خاص تعلق پیدا می‌کند» (سلیمی، ۱۴۰۳: ۱۴۸). در همین راستا، نگاه به هویت در سطح جمعی نیز مورد توجه قرار گرفته است. آنتونی اسمیت آن را، «توانایی یک جامعه (خود تعریف شده) برای شناسایی خود (به‌ویژه از نظر ذهنی، فکری و احساسی) با گروه محلی خود تعریف می‌شود. این شناسایی از طریق نمادهای مشترک و رویکردهای مبتنی بر ارزش‌ها، تمایل به ساخت تاریخ‌های جمعی و همچنین ویژگی‌های رسمی اجتماعی مانند سرزمین، فرهنگ، دولت و نهادهای حقوقی تقویت می‌شود» (Kononov et al., 2024: 18). برخی نظریه‌ها بر پیوند درونی میان هویت و عناصر بنیادی ملت تأکید دارند. به‌طوری‌که، «هویت نمایانگر پیوند معنوی است که افراد را به جوامع خود مرتبط می‌سازد، به‌گونه‌ای که آن‌ها در پی ساختن و ارتقای جایگاه جامعه هستند، از طریق حفظ مهم‌ترین عناصر ملت که شامل دین، زبان، تبار، تاریخ و فرهنگ است» (Radwan, 2022; 3). همچنین لازم است به بُعد فرهنگی- اجتماعی هویت اشاره شود؛ «هویت به‌عنوان محصول نیروهای فرهنگی و اجتماعی، برگرفته از تنوع نیروهایی است که ماهیتاً مکان‌محور و زمان‌محور هستند» (Robertson, 2003: 65). از منظر فرهنگی، یکی از مفاهیم کلیدی درک

هویت، هویت فرهنگی است. استوارت هال (۱۹۹۰) هویت فرهنگی را مفهومی می‌داند که هم با بودن مرتبط است و هم با شدن. از نظر او، هویت فرهنگی به همان اندازه که از گذشته ریشه می‌گیرد، به سوی آینده نیز امتداد می‌یابد. به تعبیر هال: «هویت فرهنگی چیزی نیست که پیشاپیش وجود داشته باشد و فارغ از مکان، زمان، تاریخ و فرهنگ باقی بماند. هویت‌های فرهنگی از جایی می‌آیند، تاریخ‌هایی دارند. اما، مانند هر چیز تاریخی، آن‌ها نیز به طور مداوم دگرگون می‌شوند» (Hall, 1990: 223). در نگاه اجتماعی، «هویت فرهنگی یک ساخت اجتماعی است؛ به مجموعه‌ای از ارزش‌ها، باورها، هنجارها، نمادهای بیانی، شیوه‌ها و اشیای فرهنگی اطلاق می‌شود که به منظور شکل‌دهی به روابط اجتماعی تجربه‌شده در طول زندگی حفظ و حمایت می‌شوند. هویت فرهنگی آن بخش از فرهنگ است که افراد را نسبت به خودشان آگاه می‌سازد و شخصیت منحصر به فرد آن‌ها را در مقایسه با دیگران تعریف می‌کند» (Alheri Vanessa, 2024: 308). بر همین مبنای «هویت فرهنگی، به عنوان یک نقطه هویت‌یابی، زنجیره‌ای است که در بستر گفتمان‌های تاریخی و فرهنگی شکل می‌گیرد (Khairani, 2023: 89). افزون بر این، «هویت فرهنگی به ترکیب یکتایی از خاطرات، برداشت‌ها، ایدئولوژی‌ها، تصاویر، اصطلاحات، اختراعات و آرمان‌هایی اطلاق می‌شود که هویت تمدنی یک گروه انسانی را در چارچوب درک آن از تحولات - که ناشی از پویایی درونی آن و توانایی‌اش در برقراری ارتباط، تعامل و تبادل است - حفظ می‌کند» (Radwan, 2022: 1). در این میان، «زبان به عنوان ابزاری حیاتی، نقش مهمی در تعریف و شناخت فردی افراد ایفا می‌کند» (Peng, 2023: 2). در کنار زبان، «هنر یکی از اجزای تولید فرهنگی است که می‌تواند به گروه‌های قومی در تقویت و توسعه حس هویت کمک کند» (Khairani, 2023: 89). در نهایت، هویت فرهنگی ساختاری چندوجهی، پویا و گفت‌وگویی دارد. «افراد هویت خود را در چارچوبی پیچیده از تأثیرات فرهنگی شکل می‌دهند و در گفت‌وگوهای مداومی شرکت می‌کنند که هم هویت‌های فردی آن‌ها و هم محیط فرهنگی گسترده‌تر را تحت تأثیر قرار می‌دهد. این دیدگاه نه تنها مفاهیم سنتی هویت فرهنگی را به چالش می‌کشد، بلکه اهمیت شناخت و پذیرش تنوع فرهنگی را به عنوان یکی از اجزای حیاتی هر جامعه برجسته می‌سازد» (Conti, 2024: 4). بدین سان، هویت فرهنگی، پژواک پیوسته‌ی گذشته در گفت‌وگوی زنده با اکنون است.

۲. قومیت و هویت قومی

هویت‌های جمعی و تعلقات فرهنگی، از عوامل مهم شکل‌دهنده ساختارهای اجتماعی و روابط فردی و گروهی هستند. در این چارچوب، «قومیت یک ساختار اجتماعی پیچیده است که هویت فردی و روابط اجتماعی بین گروه‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد» (Ford & Harawa, 2010: 2). قومیت تنها یک واقعیت زیستی نیست، بلکه مجموعه‌ای از ویژگی‌های فرهنگی و تاریخی است که اعضای یک گروه را به صورت یک کل واحد تعریف می‌کند. از این رو، «قومیت عبارت است از گروهی که از نظر زیست‌شناسی، حداقل چند نسل پابندگی و ماندگاری داشته باشند، ارزش‌های فرهنگی مشترک داشته باشند، فضای ویژه ارتباطی و کنش و واکنش مخصوص به خود را داشته باشند، به عنوان واقعیتی جداگانه از دیگر گروه‌ها، خود را بشناسند و دیگران نیز آن‌ها را به این عنوان بپذیرند» (افروز و طاطاری، ۲۰۷-۲۰۸). همچنین، «فرهنگ و سبک زندگی مشترک، به ویژه زبان، آداب، دین، پوشاک، غذا و محصولات فرهنگی مانند موسیقی و هنر، از ارکان شکل‌دهنده قومیت به شمار می‌روند» (Ford & Harawa, 2010: 3). بنابراین، «اصطلاح قومیت به تفاوت میان گروه‌های قومی اشاره دارد، به گونه‌ای که اعضای این گروه‌ها بر هویت و انحصارات خود بر آن تأکید دارند» (ظفرعبداله‌زاده و دیگران، ۱۴۰۰: ۳۲۸)؛ این تأکید نمایانگر خودآگاهی جمعی و تمایل به حفظ مرزهای فرهنگی است که در زندگی روزمره نمود دارد، چنان‌که «هویت قومی خردترین و شاید ملموس‌ترین

سطح تعلق به فرهنگ مشترک است، شامل: ریشه‌ها و تاریخ مشترک، آداب و رسوم و زبان مشترک، سرزمین مشترک و به‌طورکلی شیوه‌های زندگی مشترک برای گذراندن زندگی روزانه» (عموزادخلیلی و دیگران، ۱۴۰۳: ۲۶۰). با این وجود، «هویت قومی از هویت‌های میانی در عصر جدید به شمار می‌آید که فراتر از هویت فردی و فزونی از هویت ملی قرار دارد. از همین رو، این هویت دارای عناصر مشترکی با هویت ملی است. عناصری از قبیل فرهنگ، تاریخ، مکان، زبان، نژاد، مذهب و ... در محدوده اشتراک این دو هویت قرار دادند» (ظفرعبداله‌زاده و دیگران، ۱۴۰۰: ۳۲۸). برخلاف تصور ایستا بودن، هویت قومی در تعاملات فرهنگی و اجتماعی شکل می‌گیرد؛ در این زمینه، از دیدگاه استوارت هال «هویت قومی صرفاً از بالا و به صورت تحمیلی بر فرد وارد نمی‌شود، بلکه در فرآیندهای پیچیده تعاملات فرهنگی و هویتی شکل می‌گیرد و شامل هر دو بعد «تعیین شده» (ascribed) و «خودتعریف شده» (self-proscribed) است» (Becker, 2024: 1859). این رویکرد هم‌سو با نظریه‌های دیاسپورایی هال است که هویت را امری سیال، چندلایه می‌داند؛ به‌گونه‌ای که عناصر تاریخی و فرهنگی در تعامل با تجربه زیسته افراد، به بازتعریف مستمر هویت قومی می‌انجامند. همچنین، «هویت قومی، سنت فرهنگی مشترک و احساس هویتی است که قوم را به عنوان یک گروه فرعی از یک جامعه بزرگ‌تر مشخص می‌کند و اعضای هر گروه قومی را از لحاظ ویژگی‌های خاص فرهنگی از سایر اعضای جامعه خود متمایز می‌داند» (برزگر و مهنی‌زاده‌فلاحیه، ۱۴۰۱: ۹۲). این تعریف به نقش هم‌زمان عناصر تاریخی، فرهنگی و تجربه زیسته در شکل‌گیری و تثبیت هویت قومی اشاره دارد که هال نیز بر آن تأکید می‌کند. به علاوه، «هویت قومی به ویژگی‌های فرهنگی گفته می‌شود که یک قوم را از اقوام دیگر متمایز می‌کند و میان اعضای قوم احساس تعلق به همدیگر ایجاد می‌کند» (Villotti et al., 2019: 250). اگرچه این تعاریف از زوایای مختلف به هویت قومی می‌نگرند، اما همگی بر اهمیت عناصر فرهنگی، تاریخی و اجتماعی مشترک در شکل‌دهی و تثبیت آن تأکید دارند. بر این اساس، «هویت قومی گونه‌ای هویت فرهنگی است که بر نقش اسطوره‌های نسب و حافظه‌های تاریخی تأکید دارد و با یک یا چند تفاوت فرهنگی مانند دین، آداب و رسوم، زبان یا نهادها شناخته می‌شود» (Smith, 1991: 20). در این نگاه، اسطوره‌ها و حافظه‌های قومی، بازمانده‌های گذشته نیستند، بلکه منابع معنایی فعالی‌اند که وجدان جمعی را شکل می‌دهند. قنبری‌برزیان (۱۴۰۲) با تأکید بر نظر اسمیت، نشان می‌دهد که، «وجدان قومی که هویت خود را در هم خوانی، هم‌نژادی، هم‌زبانی، هم‌دینی، زیستن و بار آمدن در بستر قومی و گذشته اجتماعی، اسطوره‌ها و خاطرات تاریخی مشترک می‌جوید، مجموعاً برآیندی را ایجاد می‌کند که حاصل آن تشکیل هویت قومی و تقویت همبستگی، یگانگی و انسجام قومی است» (قنبری‌برزیان، ۱۴۰۲: ۳۱۹). از این منظر، می‌توان پیوند این تحلیل را با نظریه «جامعه‌ی خیالی» بندیکت اندرسون دید که کوپر (۲۰۲۲) نیز به آن اشاره می‌کند؛ «جامعه‌ای که اعضای آن علی‌رغم عدم آشنایی فرد به فرد، خود را بخشی همبسته و محدود از یک کل تصور می‌کنند. این تعریف برگرفته از نظریه اندرسون است که ملت را نه به عنوان یک واقعیت عینی و تاریخی قدیمی، بلکه به عنوان پدیده‌ی مدرنی می‌بیند که بر اساس عوامل فرهنگی مانند چاپ و رسانه شکل گرفته است» (Cooper, 2022: 73-75). این نگاه نشان می‌دهد که هویت قومی نیز همچون ملت، ساختاری فرهنگی و متحول است که از تعاملات اجتماعی و فرهنگی شکل می‌گیرد.

۳. فرهنگ و فرهنگ بومی

فرهنگ، مفهومی پیچیده و چندلایه است که دربرگیرنده «مجموعه‌ای از نگرش‌ها، ارزش‌ها، باورها و رفتارهایی است که بین اعضای یک گروه مشترک است، اما در طول نسل‌ها دچار تغییرات و تفاوت‌هایی می‌شود» (Alheri Vanessa, 2024: 308). این ویژگی‌ها مبنای ادراک هویت فردی و جمعی هستند، چنان‌که

هال نیز تأکید می‌کند: «معنا و مفهوم چیزی است که درکی از هویت به ما می‌دهد» (Hall, 1991: 20). از این رو، فرهنگ چارچوب رفتارهای اجتماعی و ابزاری برای شکل‌گیری هویت است. در همین راستا، Pappas و Mckelvie با رویکردی ملموس‌تر، فرهنگ را «مجموعه‌ای از ویژگی‌ها و دانش‌های یک گروه خاص از مردم تعریف می‌کنند که زبان، دین، غذا، عادات اجتماعی، موسیقی و هنر را در بر می‌گیرد» (Pappas & Mckelvie, 2022: 20) که همگی از مهم‌ترین عناصر بازنمایی هویت جمعی در بستر فرهنگی به‌شمار می‌آیند. این تعریف با دیدگاه مرکز تحقیقات پیشرفته اکتساب زبان که فرهنگ را، «الگوهای مشترک رفتارها و تعاملات، ساختارهای شناختی و درک‌هایی که از طریق اجتماعی شدن آموخته می‌شوند؛ بنابراین، فرهنگ را می‌توان به‌عنوان رشد هویت یک گروه دانست که توسط الگوهای اجتماعی منحصر به فرد آن گروه پرورش می‌یابد» (Live Science, 2022) هم‌سو است؛ چراکه در این نگاه فرهنگ به‌مثابه فرآیندی پویا معرفی می‌شود که از طریق آن هویت گروهی شکل گرفته و رشد می‌یابد. این دیدگاه پویا توسط Conti نیز تأیید می‌شود که فرهنگ را «نتیجه‌ای از تعامل میان فرهنگی می‌داند، جایی که ارتباطات به‌عنوان نیروی محرک اصلی عمل می‌کنند و تعامل مستمر بین خلاقیت فردی و هنجارهای فرهنگی جمعی، منجر به شکل‌گیری منظره‌ای فرهنگی می‌شود که همواره در حال تغییر و تحول است» (Conti, 2024: 4). بر همین اساس، نظریات کدخداحمدی و همکاران (۱۴۰۲) هم این‌گونه است: «شامل همهٔ بن‌مایه‌های مادی و معنوی زندگی جمعی است که فرد در درون آن زاینده و پرورش می‌یابد و از این راه به او هویت فرهنگی ارزانی می‌شود که کل باورها و اصول رفتاری او را تحت تأثیر قرار می‌دهد» (کدخداحمدی و همکاران، ۱۴۰۲: ۵۷). این دو دیدگاه مکمل یکدیگر هستند؛ زیرا تأکید Conti بر پویایی فرهنگ، بستر بازتولید مداوم همان بنیان‌های مادی و معنوی‌ای را فراهم می‌آورد که به تعبیر کدخداحمدی و همکاران، ریشه در زیست جمعی دارند و شکل‌دهنده هویت فرهنگی افراد هستند. در همین راستا، آن‌ها در ادامه تصریح می‌کنند که، «فرهنگ بومی غالب در یک منطقه، هویتی خاصی به آن منطقه و ساکنان آن می‌بخشد و این هویت بومی در کنار تمایز آشکاری که بین ساکنان مناطق مختلف به‌وجود می‌آورد، غرور ملی را هم سبب می‌شود» (کدخداحمدی و همکاران، ۱۴۰۲: ۵۹). بنابراین، فرهنگ بومی تجلی فرآیند هویت‌ساز فرهنگی است که هم در مقیاس فردی و هم جمعی معنا دارد، به‌ویژه در تمایزهای منطقه‌ای. سینایی درباره‌ی مردم جزیره‌ی هرمز گفته است: «مردم هرمز، مردم اصیلی هستند. کلوزآپ‌های دستان و پاهای مردم محلی هرمز مشابه ندارد. ساختار فیزیکی دست آن‌ها اصیل است؛ برای خودشان است» (سینایی، ۱۳۹۵: ۱۴۸). این توصیف نشان‌دهنده‌ی پیوستگی هویت فردی با بستر فرهنگی و جغرافیایی است؛ فرهنگی که بازتاب تجربه زیسته، بدن‌مندی و حافظه تاریخی است و هویت را شکل می‌دهد. این برداشت در چارچوب نظری بارت نیز معنا می‌یابد؛ چنان‌که وی اثبات می‌کند، «شناسایی فرهنگی نقش مهمی در شکل‌گیری هویت قومی ایفا می‌کند» (Khairani, 2023: 89). به بیان دیگر بازشناسی ویژگی‌های فرهنگی خاص یک گروه، نه‌تنها تمایز آنان را از دیگران میسر می‌کند بلکه خودآگاهی و تعلق به یک «ما»ی مشترک را ایجاد می‌کند. در این میان، رسانه‌ها نقش مهمی در تثبیت و تداوم بازنمایی فرهنگی دارند؛ چنان‌که Conti تأکید می‌کند: «رسانه‌ها نقش کلیدی در حفظ حافظه فرهنگی ایفا می‌کنند چراکه این خاطرات را در طول زمان و مکان قابل دسترس می‌سازند» (Conti, 2024: 4-5). بدین‌سان، رسانه‌ها با بازتولید نشانه‌ها و روایت‌های جمعی، حافظه‌ی فرهنگی را تقویت کرده و استمرار «ما»ی مشترک را در بستر تاریخی-اجتماعی فراهم می‌سازند.

۴. معرفی مستند «جزیره‌ی رنگین»

مستند «جزیره‌ی رنگین» اثری اقتباسی است که در سال ۱۳۹۳، براساس فعالیت‌های فرهنگی و اجتماعی

احمد نادعلیان در جزیره‌ی هرمز ساخته شده است. خسرو سینایی، کارگردان این مستند، در مصاحبه‌ای با تأکید بر اهمیت بازنمایی ظرفیت‌های بومی و نقش زنان در توسعه اقتصادی محلی، این مستند را چنین معرفی می‌کند: «یکی از جاذبه‌های عجیب جزیره‌ی هرمز شن‌های آن است. هرمز بیش از ۵۰ نوع شن رنگی دارد! چند سال پیش متوجه شدم که احمد نادعلیان به هرمز رفته‌اند و خانه‌ای در جزیره را به موزه تبدیل کرده‌اند. در این خانه به زنان و دختران هرمزی یاد می‌دهند که چگونه با شن‌های رنگی روی شیشه نقاشی کنند و به گردشگران بفروشند! به این ترتیب، خیلی از زنان و دختران به اقتصاد خانواده کمک می‌کردند. به چند دلیل فکر کردم که این موضوع ظرفیت بالایی برای ساخت فیلم دارد و خیلی برایم جذاب شد. اول اینکه، بر اساس واقعیت‌های موجود در فیلم نشان می‌دادیم که هر کس در هر گوشه‌ای از این کشور می‌تواند مستقل و بدون حمایت دولت، کار مفید و سازنده انجام دهد. دوم اینکه، جزیره‌ی هرمز با وجود ظرفیت‌های بسیاری که در دل خود دارد، متأسفانه کمتر دیده شده است و از این طریق می‌توانستیم ضمن معرفی طبیعت و جغرافیای جزیره، آداب و رسوم و پوشش مردمان هرمز را که بخشی از فرهنگ ملی کشورمان است به مردم معرفی کنیم» (سینایی، ۱۳۹۵: ۱۴۷). سینایی همچنین در جای دیگری اشاره می‌کند که نمایش «جزیره‌ی رنگین» در جشنواره‌های مختلف، تأثیر مثبتی بر نگرش مخاطبان خارجی نسبت به ایران و جزیره‌ی هرمز داشته است: «جزیره‌ی رنگین می‌خواهد بگوید اینکه دائم باهم دعوا و مشاجره کنیم سودی ندارد بلکه باید باهم بنشینیم و تنگ‌نظری‌ها و حسادت‌ها را کنار بگذاریم و گفت‌وگو کنیم» (سینایی، ۱۳۹۴: ۱۲). جواد طوسی، منتقد سینما، درباره این مستند چنین اظهار نظر کرده است: «سینایی در فیلم جزیره‌ی رنگین پیشنهاد می‌دهد و پیشنهاد او برای دست‌یابی به یک پیوند فرهنگی است که با در خود نگریستن به وجود می‌آید. طوسی با اشاره به نگاه تأویل‌پذیر سینایی در جزیره‌ی رنگین گفت: او در این فیلم بدون آنکه دچار روشن‌فکری از جنبه منفی آن یا کلیشه‌هایی همچون سیاه‌نمایی شود پیشنهادات فرهنگی و اجتماعی خوبی می‌دهد که نتیجه آن عوض کردن رفتارها از ناهنجاری به هنجار است» (طوسی، ۱۳۹۴: ۱۲).

۵. تحلیل فیلم «جزیره‌ی رنگین» بر اساس نظریه‌ی بازنمایی استوارت هال

مقدمه‌ی تحلیل

نظریه‌ی استوارت هال بر این اصل استوار است که «هویت» ایستا نیست بلکه در فرایند گفتمان‌ها، بازنمایی‌ها و تقابل معناها شکل می‌گیرد؛ رسانه‌ها و به‌ویژه سینمای مستند، عرصه‌ای هستند که در آن «مذاکره بر سر معنا» رخ می‌دهد و هویت‌ها ساخته، بازتعریف یا به چالش کشیده می‌شوند. تحلیل زیر می‌کوشد مراحل گفتمانی و چگونگی تولید معنا و هویت در فیلم «جزیره‌ی رنگین» را از آغاز تا پایان پیگیری کند و هر بخش را با مثال‌های مشخص از سکانس‌ها و با خوانش نظری‌هاال پیوند دهد.

۵-۱. آغاز فیلم: نمایش زیست‌جهان بومی و تولید «مقدمه‌ی معنا» (۰۰:۰۰ تا ۰۸:۳۸)

صحنه‌ی آغازین با حرکت لنج به سوی جزیره و نماهای کوه‌خاکی، دختران با لباس‌های رنگی، کوچه‌های خاکی و گفت‌وگوی خودمانی زنان، یک «فضای بومی روزمره» را می‌سازد که بیننده را وارد میدان زندگی محلی می‌کند. این ورودی بصری نقش دوگانه‌ای دارد: هم ثبت تجربه‌ی زیسته‌ی بومی (indexicality) و هم آماده‌سازی بستر گفتمانی فیلم برای «مذاکره» بر سر هویت. از منظر هال، این نماها نشان می‌دهند که بازنمایی نه صرف بازتاب مطلق واقعیت است، بلکه موقعیتی است، برای آغاز «چانه‌زنی معنا»؛ یعنی، عناصر بصری (خاک‌های رنگی، پوشش، زبان محلی) معانی هویتی را نشانه‌گذاری می‌کنند و در ادامه‌ی فیلم مورد بازخوانی قرار می‌گیرند.

۵-۲. تنش گفتمانی: هنر به مثابه‌ی مقاومت و نیروهای سنتی (۱۱:۴۵ تا ۰۸:۴۸)

سكانس‌های شبانه و صحنه‌هایی که در آن مرد نقاش در اتاقی ساده نقاشی می‌کند و با تهدیدِ مردی بلندقد روبه‌رو می‌شود، تضاد دو گفتمان را آشکار می‌کند: گفتمانِ خلاقانه-تحویلی (هنر به مثابه امکان تغییر و خودآفرینی) در برابر گفتمانِ محافظه‌کارانه/کنترل‌گر. طبق خوانش هال، این‌جا بازنمایی عرصه‌ی مبارزه بر سر معناست؛ هنر بومی قابلیت تبدیل شدن از «موضوع» به «ابزار عمل» را دارد و در نتیجه ساختارهای قدرت محلی را به چالش می‌کشد. این مبارزه‌ی گفتمانی همچنین به مسئله‌ی «قدرت» و «جایگاه سوژه» اشاره دارد: هنرمند بومی به تدریج فاعل فرهنگی می‌شود و این، نگرانیِ منافع محافظه‌کار را برمی‌انگیزد.

۵-۳. بازنمایی زنانه: از حاشیه تا متن (۱۱:۵۶ تا ۳۱:۲۵)

یکی از محورهای مرکزی فیلم، تبدیل نقش زنان بومی از «حاشیه‌نشین سنتی» به «فاعلان فرهنگی-اقتصادی» است. آموزش نقاشی به زنان، تشکیل انجمن زنان نقاش، و حضور آنان در بازار و موزه‌ی همگی نشان‌دهنده‌ی فرآیندی است که هال آن را «هویت به عنوان فرآیند» می‌بیند: زنان نه تنها نشانه‌های فرهنگی را منتقل می‌کنند، بلکه فعالانه معانی جدیدی می‌سازند. در این‌جا بازنمایی جنسی به مثابه‌ی صحنه‌ی چانه‌زنی هویتی عمل می‌کند: مواجهات مردسالارانه (تهدید تلفنی، مقاومت مردان) نشان می‌دهد که بازتعریف نقش جنسیتی همیشه با مقاومت‌های گفتمانی همراه است، اما فیلم با برجسته‌سازی کنش‌های جمعی زنان، نشان می‌دهد که این مقاومت قابل بازآرایی است.

۵-۴. میانجی‌گری فرهنگی و تقاطع محلی-جهانی (۳۱:۲۶ تا ۵۶:۰۲)

نقش نادعلیان به عنوان «میانجی فرهنگی» و حضور توریست‌ها، موزه و دیوان‌نگاری مشترک، صحنه‌ی دیگری از مذاکره‌ی معناست: فرهنگ بومی وارد عرصه‌ی گردشگری و نمایش جهانی می‌شود و هم‌زمان «خوانش‌های دیگر» (مصرف فرهنگی، تصویرسازی جهانی) را با خود می‌آورد. از منظر هال، این فرآیند نشان‌دهنده‌ی پلی میان گفتمان‌های محلی و جهانی است؛ بازنمایی‌ها چندصدایی می‌شوند و معانی هویتی بالقوه برای جهانی شدن و بازتولید در سطح فراملی را فراهم می‌کنند. در این‌جا پرسش قدرت معناست: چه کسانی حق تعریف بومیت را دارند؟ فیلم با نشان دادن مشارکت بومیان در فرآیند بازنمایی، گرایشی به «هم‌ساختن معنا» (co-construction) را برجسته می‌کند تا بازنمایی فقط از بالا به پایین نباشد.

۵-۵. آیین، جمعیت و تثبیت هویت جمعی (۰۱:۴۲:۰۳ تا ۵۶:۰۶)

سكانس‌های آیینی از فرش خاکی، رقص‌های جمعی و نمایش آیینی سنتی تا حنابندان و عروسی در فضای موزه، نشان می‌دهد چگونه مراسم جمعی ابزار بازتولید روایت‌های هویتی‌اند. هال نشان می‌دهد که بازنمایی‌ها می‌توانند هم حافظ «حافظ، فرهنگی» باشند و هم عرصه‌ی بازتفسیری که معنا را بازتولید می‌کند. فیلم در این بخش، آیین‌ها را نه به صورت موزه‌ای و ایستا، بلکه به صورت عمل زنده نمایش می‌دهد: آیین به مثابه‌ی فضای تولید معنا و تقویت همبستگی است. این بخش همچنین نشان می‌دهد که چگونه هویت جمعی می‌تواند درون عمل جمعی بازآفریده شود و نه تنها از میراث گذشته متأثر باشد.

۵-۶. همگراسازی خوانش‌ها: فیلم به عنوان عرصه‌ی «چانه‌زنی هویتی»

با توجه به بخش‌های بالا می‌توان نتیجه گرفت که «جزیره‌ی رنگین» فیلمی است که کمتر هویت ثابتی را منعکس می‌کند و هویت را به عنوان فرآیندی در جریان نشان می‌دهد. سه روند کلیدی در فیلم واضح است:

۱) بازنمایی هویت از دل تفاوت‌ها و تعامل‌ها ساخته می‌شود (representation as negotiation)، ۲) هنر محلی می‌تواند هم ابزاری برای مقاومت و هم وسیله‌ی بازتولید معیشت باشد، ۳) تبدیل سوزه‌های بومی از «دیگری» به «فاعل تولید معنا» که هم‌زمان بار نمادین و اقتصادی دارد. همه‌ی این خوانش‌ها در چارچوب نظرات هال معنا می‌یابند که بازنمایی و هویت همواره در بستر گفتمان و قدرت شکل می‌گیرند.

خلاصه‌ی تحلیلی فیلم «جزیره‌ی رنگین» بر اساس نظریه‌ی بازنمایی استوارت هال

بازه‌ی زمانی / سکانس	عناصر شاخص / تصویری	خوانش نظری (بر اساس هال)	معنای هویتی / نتیجه
۰۸:۳۸-۰۰:۰۰	ورود لنج، کوه خاکی، دختران با لباس‌های رنگی، کوچه‌های خاکی	بازنمایی آغازین؛ بستر «مذاکره معنا»	معرفی زیست‌جهان بومی؛ آماده‌سازی زمینه‌ی هویتی
۴۸:۰۸-۱۱:۴۵	مرد نقاش در اتاق، تهدید مرد بلندقد	تضاد هنر خلاق/نظم سنتی؛ بازنمایی به مثابه عرصه‌ی مبارزه	هنر به عنوان مقاومت و خودآفرینی؛ به چالش کشیدن ساختار قدرت
۵۶:۱۱-۳۱:۲۵	آموزش نقاشی به زنان، تشکیل انجمن، حضور در بازار و موزه	زنان از حاشیه به متن؛ هویت به عنوان فرآیند	سوزه‌بودگی فرهنگی-اقتصادی زنان؛ مقاومت در برابر گفتمان مردسالارانه
۲۶:۳۱-۵۶:۰۲	نادعلیان به عنوان میانجی، حضور توریست‌ها، موزه و دیوارنگاری مشترک	میانجی‌گری فرهنگی؛ هم‌ساختن معنا؛ تقاطع محلی-جهانی	چندصدایی و جهانی شدن فرهنگ بومی با مشارکت خود بومیان
۰۶:۵۶-۰۱:۴۲:۰۳	فروش خاکی، رقص‌های جمعی، نمایش آیینی سنتی، حنابندان و عروسی در موزه	آیین‌های جمعی به مثابه‌ی عمل زنده؛ حافظه‌ی فرهنگی و بازتفسیری	بازتولید همبستگی و هویت جمعی؛ ترکیب سنت و مدرنیته
جمع‌بندی	—	فیلم به عنوان عرصه‌ی «چانه‌زنی هویتی»؛ سه روند کلیدی: بازنمایی در دل تفاوت، هنر به مثابه مقاومت، تبدیل «دیگری» به «فاعل معنا»	نمایش هویت به عنوان فرایندی پویا، نه تصویر ثابت

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی بازنمایی هویت قومی و فرهنگ بومی در مستند «جزیره‌ی رنگین» (۱۳۹۳) و با استفاده از نظریه بازنمایی و هویت سیال استوارت هال انجام شد. این مستند که حول زندگی هنرمند محیطی احمد نادعلیان و تعامل او با بومیان جزیره‌ی هرمز است، هویت فرهنگی منطقه را به صورت چندلایه و پویا از طریق عناصر بصری، زبان فضا و هنر معاصر نشان می‌دهد. مستند هویت مردم هرمز را نه به عنوان مفهومی ثابت، بلکه به مثابه ساختاری در حال شکل‌گیری و بازتولید از طریق گفتمان‌های فرهنگی و فعالیت‌های هنری به تصویر می‌کشد. حضور احمد نادعلیان به عنوان میانجی فرهنگی، نقش مهمی در بازنمایی و گفتمان‌سازی هویت دارد. مستند با تأکید بر صداهای محلی و پرهیز از کلیشه‌های توریستی، ارزش‌های بومی، رابطه انسان با طبیعت و بیان هنری را از طریق خاک و رنگ به نمایش می‌گذارد. این رویکرد، اهمیت رسانه‌های تصویری در بازتعریف هویت‌های فرهنگی و مقابله با چالش‌های جهانی شدن را نشان می‌دهد. باوجود این، پژوهش محدود به یک مستند است و نتایج آن به همه مستندهای مشابه تعمیم نمی‌یابد. همچنین، رویکرد کیفی امکان کمی‌سازی نتایج را ندارد. پیشنهاد می‌شود پژوهش‌های آتی به بررسی تطبیقی

مستندهای قومی، تأثیر آن‌ها بر مخاطبان و نقش رسانه‌های نوین در بازنمایی هویت‌های بومی پردازند تا درک جامع‌تری از هویت در عصر حاضر فراهم شود.

فهرست منابع

- آرزومندلیالکل، مصطفی؛ قاسم‌زاده، سیدعلی (۱۴۰۱). «تاریخ ذهنیت‌ها» یا «نگرش عامه» روشی نو در مطالعات فرهنگی». کنفرانس بین‌المللی زبان، ادبیات، تاریخ و تمدن، دوره برگزاری ۹
- آشنا، حسام‌الدین، روحانی، محمدرضا (۱۳۸۹). «هویت فرهنگی ایرانیان از رویکردهای نظری تا مؤلفه‌های بنیادی». فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره سوم، شماره (۴)، صفحه‌های ۱۵۷-۱۸۵
- اشعری، سمیرا؛ شاه‌حسینی، احد (۱۴۰۲). «طراحی فرهنگ محور با نظریه بازنمایی استوارت هال؛ نمونه موردی هویت بخشی بسته‌بندی صنایع دستی ایران». نشریه رهپویه هنرهای تجسمی، دوره ۶، شماره (۳)، صفحه‌های ۸۱-۸۹
- بزرگر، ابراهیم؛ مهنی‌زاده‌فلاحیه، غلامرضا (۱۴۰۱). «خوزستان و تهدیدات بر ساخت هویت قومی و مذهبی متغایر». نشریه مطالعات ملی، دوره ۲۳، شماره (۴)، صفحه‌های ۸۵-۱۰۹
- بهنام، مهسا (۱۴۰۳). «بازشناخت مؤلفه‌های فرهنگ و هویت در معماری بومی، نمونه موردی: جزیره کیش». فصلنامه جغرافیا و روابط انسانی، دوره ۷، شماره (۲۵)، صفحه‌های ۳۳۳-۳۵۷
- پورطریق، آریتا؛ رستگار، یاسر، معیدفر، سعید (۱۴۰۲). «بررسی کیفی هویت زنان شهر بندرعباس بر مبنای مصرف و فرهنگ بومی». نشریه علمی زن و فرهنگ، سال ۱۴، شماره (۵۵)، صفحه‌های ۱۹-۳۵
- حسین‌پور، برات (۱۳۹۶). «نقش فرهنگ بومی منطقه جنوب در بن‌مایه‌های آثار نمایشی جمشیدخانیا». پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، پردیس بین‌المللی فارابی، دانشگاه هنر تهران
- خواسته، نوید (۱۳۹۵). «بسیار سفر باید... گپ و گفتی با خسرو سینایی درباره سفر». فصلنامه گیلگمش، شماره (۲) <http://www.gilgameshmag.com>
- راووداد، اعظم؛ حاصلی، فاطمه (۱۴۰۳). «تحلیل بازنمایی زنان خانه‌دار در سینمای دهه نود ایران». مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۱۳، شماره (۲)، صفحه‌های ۲۶۹-۲۵۳
- زارعی، سمیه؛ فهیمی‌فر، علی‌اصغر (۱۴۰۲). «بازیابی قابلیت‌های دراماتیک و نمایشی فرهنگ عامه در سینما». نخستین همایش ملی فرهنگ و هنر بومی و سنتی، صفحه‌های ۲۲-۱
- سلیمی، مینو (۱۴۰۳). «هویت فرهنگی ایرانی؛ به روایت موزه مردم‌شناسی». فصلنامه‌ی مطالعات ایران‌شناسی، سال هشتم، شماره (۱)، صفحه‌های ۱۴۴-۱۶۷
- سینایی، خسرو: تنگ‌نظری و حسادت را کنار گذاشته و گفت‌وگو کنیم (۱۳۹۴). نشست نقد و بررسی فیلم «جزیره رنگین» برگزار شد. روزنامه اعتماد، سال ۱۳، شماره (۳۴۷۳)، <https://www.magiran.com/article/com.332040>
- ظفرعبداله‌زاده، فؤاد؛ رسولی، محمدرضا؛ شیری، طهمورث (۱۴۰۰). «نقش رسانه‌های اجتماعی در آینده‌ی هویت‌های قومی ایرانی». نشریه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، دوره ۱۰، شماره (۱۹)، صفحه‌های ۳۲۱-۳۴۶
- عموزادخلیلی، سجاد؛ دارا، جلیل؛ هاشمی‌خواه، زینب؛ علیپور، عباس (۱۴۰۳). «بررسی و مقایسه ابعاد هویت قومی و هویت ملی در قوم ترکمن». نشریه آفاق امنیت، سال هفدهم، شماره (۶۳)، صفحه‌های ۲۵۹-۲۸۴
- فاضلی، نعمت‌اله؛ مرادی، کامران (۱۳۹۹). «مطالعه تاریخ‌مند و دیالکتیکی سیر پیدایش مطالعات فرهنگی بیرمنگامی: مطالعات فرهنگی به مثابه سنتزی نوین». نشریه مطالعات فرهنگی و ارتباطات، دوره ۱۶، شماره (۶۱)، صفحه‌های ۱۱-۳۳
- فرخی، افروز؛ طاطاری، علیرضا (۱۴۰۱). «جایگاه قومیت‌ها (خرده‌فرهنگ‌ها) در نظام آموزشی». نشریه پیش در آموزش علوم انسانی، دوره ۸، شماره (۲۹)، صفحه‌های ۲۲۰-۱۹۹
- قنبری‌بزیان، علی (۱۴۰۲). «عوامل مؤثر بر برجستگی هویت قومی در بین اعراب خوزستان» (یک نظریه‌ی زمینه‌ای). نشریه مطالعات جامعه‌شناختی، دوره ۳۰، شماره (۱)، صفحه‌های ۳۱۳-۳۳۳
- کدخداحمدی، امیر؛ دولت‌آبادی، فریبرز؛ کابلی، هادی (۱۴۰۲). «بررسی و تبیین الگوهای فرهنگ‌ساز در زندگی مناطق بومی ایران‌زمین» (مورد مطالعه: منطقه هورامان). نشریه علمی باغ‌نظر، سال بیستم، شماره (۱۲۱)، صفحه‌های ۵۵-۶۸
- کرم‌اللهی، نعمت‌الله؛ دهقانی، روح‌الله (۱۳۹۳). «روش‌شناسی بنیادین نظریه فرهنگی استوارت‌هال با رویکرد انتقادی». فصلنامه علمی پژوهشی دین و سیاست فرهنگی، سال اول، شماره (۳)، صفحه‌های ۱۲۹-۱۵۵
- محمدی، مهدی؛ نژادسالاری، عاطفه (۱۴۰۳). «بازنمایی جنگ اسرائیل و غزه در رسانه‌ها» (مطالعه خبرگزاری ایرنا، سایت

- بی‌بی‌سی فارسی، سایت العربیه فارسی و سایت دویچه وله فارسی). علوم خبری، سال ۱۳، شماره (۴۹)، صفحه‌های ۲۲-۱
- مرادی البرزی، قاسم (۱۴۰۱). «واکاوی بازتاب آیین‌های بومی در هنر نمایش هرمزگان از منظر مطالعات فرهنگ عامه». پایان‌نامه‌ی کارشناسی ارشد، گروه‌های هنرهای نمایشی، موسسه آموزش عالی کمال‌الملک
 - ملکی، ساره؛ نادعلیان، احمد؛ مراثی، محسن (۱۴۰۳). «بررسی کیفی عملکرد هنرهای جدید در توسعه گردشگری جوامع محلی» (مطالعه موردی: جزیره هرمز). فصلنامه علمی پژوهشی گردشگری و توسعه، سال ۱۳، شماره (۲)، صفحه‌های ۱۲۵-۱۳۷
 - ملکی‌گیساوندانی، ساره (۱۴۰۱). «ظرفیت‌های نوپدید هنری در توسعه فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی جوامع محلی» (مطالعه موردی: جزیره هرمز). رساله دکتری، دانشکده هنر، دانشگاه شاهد
 - مؤیدفر، سعیده؛ دهقان‌پور، زهره؛ پاک‌گوهر، علیرضا؛ دهقانی، مطهره (۱۴۰۲). «بررسی نقش اقامتگاه‌های بوم‌گردی در گردشگری پایدار و حفظ فرهنگ بومی» (مورد مطالعه: شهر میبد). پژوهشنامه کلام، سال ۱۱، شماره (۲)، صفحه‌های ۵۷-۷۸
 - نظری، علی‌اشرف (۱۳۸۶). «هویت ملی و وحدت‌یابی جمعی» (تأملی بر ابعاد فردی و جمعی هویت). نامه تاریخ‌پژوهان، شماره (۱۲)، صفحه‌های ۱۲۲-۱۵۰.
- Alheri Vanessa, B. (2024). DIGITAL MEDIA AND CULTURAL IDENTITY: EXPLORING INTERSECTIONS, IMPACTS, AND CHALLENGES. GUSAU JOURNAL OF SOCIOLOGY, VOLUME 4, Issue 3, 305-317. DOI: <https://doi.org/10.57233/gujos.v4i3.17>
 - Becker, E., (2024). Theorizing “new ethnicities” in diasporic Europe: Jews, Muslims and Stuart Hall. *Ethnic and Racial Studies*, VOL. 47, NO. 9, 1858–1879. <https://doi.org/10.1080/01419870.2024.2328325>
 - Christopher P, C. (2017). The Routledge Companion to Media and Race. Chapter 1: REPRESENTATION Stuart Hall and the “Politics of Signification”, <https://archive.org/search?query=Stuart+Hall>
 - Conti, L. (2024). Understanding culture, cultural identity, and cultural heritage in the post-digital age. In I. Muenstermann (Ed.), *Belonging in culturally diverse societies – Official structures and personal customs*, 1-15. IntechOpen. DOI: <http://dx.doi.org/10.5772/intechopen.1006912>
 - Cooper, L. (2022). Imagined communities: from subjecthood to nationality in the British Atlantic. *Sagejournals*, Volume 37, Issue 1, 72-95 <https://doi.org/10.1177/004711782210989>
 - Ford, C., Harawa, N.T. (2010). A NEW CONCEPTUALIZATION OF ETHNICITY FOR SOCIAL EPIDEMIOLOGIC AND HEALTH EQUITY RESEARCH. Published in final edited form as: *Soc Sci Med*. 2010 July; 71(2): 251–258. <https://doi:10.1016/j.socscimed.2010.04.008>
 - Hall, S. (2010). Sin garantías: Trayectorias y problemáticas en estudios culturales. Instituto de estudios sociales y culturales Pensar, Universidad. <https://archive.org/details/modulo-1-stuart-hall-sin-garantias/page/n5/mode/2up?view=theater>
 - Hall, S. (1997). *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*. London: Sage Publications Ltd.
 - Hall, S. (1990). *Selected Writings on Race and Difference*, Chapter: Cultural Identity and Diaspora. doi: <https://doi.org/10.1215/9781478021223-016>
 - Hall, S. (1991). Old and New Identities, Old and New Ethnicities. *Culture Globalization, the and World-system: Contemporary Conditions for the Representation of Identity*. Ed.
 - Khairani, L. (2023). In the Light of Cultural Studies, the Contest of Javanese Deli Cultural Identity vs. Local Culture. *Proceedings of the International Conference on Communication, Policy and Social Science*, ASSEHR 682, 87–92. DOI 10.2991/978-2-494069-07-7_11
 - Pappas, S., & Mckelvie, C. (2022). What is culture. *Live Science*. Retrieved May 29, 2025, from <https://www.livescience.com/21478-what-is-culture-definition-of-culture.html>
 - Peng, Y. (2023). Understanding the cultural identity of EFL learners from the eco-linguistics perspective: evidence from students in arts college before and after the COVID-19 epidemic period. *Frontiers in Psychology*, Sec. Cultural Psychology, Volume 14, <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1249334>
 - Radwan, M. (2022). Effect of social media usage on the cultural identity of rural people: a case study

of Bamha village, Egypt. *Humanities and Social Sciences Communications* 9(1): 248. <https://doi.org/10.1057/s41599-022-01268-4>

- Robertson.R (2003) *The Globalization of Social Theory and Global Culture* (Polladi,K. Trans). First Edition. Sales: Tehran
- Smith, A. D. (1991). *National identity*. Penguin Books: London.
- Villotti, P., Stinglhamber, F., and Desmette, D. (2019). 'The Influence of Multiculturalism and Assimilation on Work-Related Outcomes: Differences Between Ethnic Minority and Majority Groups of Workers', *Psychologica Belgica*, 59(1), 246–268.